

Waldemar Rakocy

Problem datacji i kolokacji w misji Pawła tzw. Soboru Jerozolimskiego

Collectanea Theologica 72/2, 31-44

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WALDEMAR RAKOCY, LUBLIN

PROBLEM DATACJI I KOŁOKACJI W MISJI PAWŁA TZW. SOBÓRU JEROZOLIMSKIEGO

Poszukujemy odpowiedzi na pytanie, w którym roku i w jakim momencie misji Pawła miał miejsce tzw. Sobór Jerozolimski. Występują znaczne rozbieżności w tej kwestii, a ich głównym źródłem jest różnica w liczbie wizyt apostoła w Jerozolimie (po nawróceniu a przed uwięzieniem) opisanych w Dz (cztery: 9, 26-30; 11, 29-30 i 12, 25; 15, 1 nn.; 18, 22.) i w Ga (dwie: 1, 18; 2, 1 nn.). W zależności od utożsamienia wydarzenia w Ga 2, 1-10, zwanego Soborem Jerozolimskim, z jedną z czterech wizyt w Dz¹ zmienia się jego rok i miejsce w misji Pawła. W niniejszym artykule za podstawę analiz uznajemy w pierwszej kolejności informacje w Ga oraz w innych Listach Pawła; dopiero w drugiej kolejności zajmujemy się informacjami w Dz, które wcześniej będą wymagały stwierdzenia ich wiarygodności historycznej. W zakończeniu podejmiemy próbę ustalenia, której wizycie w Dz odpowiada ta w Ga 2.

Opinie autorów

Prób pogodzenia wizyty Pawła w Jerozolimie na tzw. Soborze (Ga 2, 1-10) z jedną lub dwiema wizytami w Dz jest przynajmniej siedem². Najbardziej rozpowszechnionym, do niedawna, stanowiskiem było utożsamienie wizyty w Jerozolimie w Ga 2 z jej umiejscowieniem w Dz 15³. Zwolennicy tego stanowiska uznają, że opis

¹ Wizyta w Dz 21 nie może być tą w Ga 2, gdyż zakończyła się uwięzieniem Pawła. Z Ga 2, 11 nn. wynika natomiast jasno, że po wizycie w Jerozolimie apostoł udał się do Antiochii.

² Zob. Ch. H. T a l b e r t, *Again: Paul's Visits to Jerusalem*, NovT 9/1967, s. 26, p. 3.

³ Np. J. B. L i g h t f o o t, *Saint Paul's Epistle to the Galatians*, London 1890, s. 123-128; D. G e o r g i, *Die Geschichte der Kollekte des Paulus für Jerusalem*, ThF 38, Hamburg 1965, s. 91-96; E. H a e n c h e n, *The Acts of the Apostles*, Oxford 1971, s. 64-65; G. O g g, *The Chronology of the Life of Paul*, London 1968, s. 72-88. Podobnie polscy bibliści, jak np. A. P a c i o r e k,

Soboru w Dz odpowiada jego historycznemu osadzeniu w czasie. W konsekwencji utrzymują, że Sobór wzmiankowany w Ga 2 miał miejsce po pierwszej a przed drugą wyprawą misyjną Pawła⁴. Podzielający to stanowisko autorzy są zasadniczo zgodni również co do roku, w którym wydarzenie to nastąpiło: najczęściej wskazują na 48 lub 49 r. Przyjmując moment Soboru przed tzw. drugą wyprawą misyjną, i nie przesuwając do przodu roku nawrócenia apostoła (tj. ok. 35), wspomniani autorzy byli zmuszeni do uznania, że trzy lata w Ga 1, 18 zawierają się w czternastu w Ga 2, 1⁵.

Inna rozpowszechniona opinia głosi, że Ga 2 odpowiada w czasie wizycie w Dz 11⁶. Opisy w Dz 11 i 15 są dubletem tego samego wydarzenia: autor Dz potraktowałby wizytę w Jerozolimie, mającą dwa cele (jałmużna i problem obrzezania), jako dwie oddzielne. Reprezentujący to stanowisko uczeni skłaniają się do umiejscowienia Soboru przed tzw. pierwszą podróżą misyjną Pawła. I tak Suhl uważa, że Sobór odbył się zimą na przełomie 43 i 44 r.; podobnie wczesną datę Soboru przyjmuje Schwartz, natomiast Lake – 46 r., a Dockx – 48. Konsekwencją wczesnego umieszczenia w czasie wizyty w Ga 2 jest przyjęcie, że od nawrócenia upłynęło trzynaście/czternaście lat.

Za odosobniony głos w dyskusji uznajemy opinię D. R. de Laacey'ego⁷, który dowodzi, że Ga 2, 1-10 odpowiada wizycie opisanej w Dz 9, 26-30. W związku z tym przyjmuje, że przed tą wizytą, która według Ga 2 ma być drugą od momentu nawrócenia, Paweł odbył jeszcze jedną, o której Dz nie informują. Czas Soboru wyznacza na 45 r. i podobnie zakłada, że czternaście lat w Ga 2, 1 należy liczyć od nawrócenia.

Paweł Apostoł – Pisma, cz. 1, Tarnów 1997, s. 36-36. W swoim czasie takie stanowisko prezentował również autor tego przyczynka w: „*Będziecie moimi świadkami...*” (Dz 1, 18), w: J. Frankowski, S. Mędrała (red.), *Dzieje Apostolskie, św. Paweł*, WMWKB 9, Warszawa 1997, s. 23.

⁴ Mówiąc w tym i w innych miejscach o pierwszej, drugiej czy trzeciej wyprawie misyjnej mamy na myśli schemat podróży apostołskich Pawła według Dz.

⁵ Na ten temat, zob. W. Rakocy, *Lata wizyt Pawła w Jerozolimie po nawróceniu i rok ucieczki z Damaszku*, *Collectanea Theologica* 72(2002) nr 1, s. 89.

⁶ Np. E. Schwartz, *Zur Chronologie des Paulus*, w: tenże, *Gesammelte Schriften*, Berlin 1963, s. 124-169; K. Lake, *The Chronology of Acts*, w: *The Beginnings of Christianity*, t. 5, s. 445-474; Ch. H. Albert, *Again: Paul's Visits to Jerusalem*, s. 26-40; S. Dockx, *Chronologie de la vie de Saint Paul depuis sa conversion jusqu'à son séjour à Rome*, *NovT* 13/1971, s. 261-304; A. Suhl, *Paulus und seine Briefe: Ein Beitrag zur paulinischen Chronologie*, Gütersloh 1975, s. 46-64.

⁷ *Paul in Jerusalem*, *NTS* 20/1974, s. 82-86.

Obecnie dużym uznaniem cieszy się opinia, że Ga 2, 1-10 – chociaż jest (czy może być) tym samym wydarzeniem co Dz 15 – miało miejsce podczas wizyty w Jerozolimie opisanej w Dz 18, 22⁸. Autorzy, dzieląc się opinią, że wizyta w Ga 2 odpowiada w czasie tej w Dz 18, dowodzą, że miała ona miejsce po drugiej wyprawie misyjnej (Dz 15, 36-18, 21); tym samym wyznaczają czas Soboru na 51 r. Od tej opinii odbiega nieznacznie Lüdemann⁹, wskazując na 47 lub 50 r. Podobnie jednak jak uczeni reprezentujący to stanowisko uważa, że czternaście lat w Ga 2, 1 należy liczyć mniej więcej od czasu pierwszej wizyty w Jerozolimie, nie od nawrócenia Pawła¹⁰.

Utożsamienie Ga 2 z jedną z wizyt w Dz stanowi drugorzędny problem. Interesuje on nas jedynie z racji ustalenia momentu Soboru w kontekście misji Pawła, tzn. czy odbył się on przed pierwszą, drugą czy trzecią podróżą misyjną? Ściślej mówiąc, nie interesuje nas, która to była podróż według Dz, ale czy Sobór miał miejsce przed czy po wyprawie misyjnej, podczas której apostoł założył wspólnoty w Galacji, Myzji, Macedonii i Achai. Założenie powyższych wspólnot podczas misji nazywanej – na podstawie Dz – drugą wyprawą jest poświadczane historycznie przez Listy Pawła¹¹, które dają podstawę do tego, aby przyjąć, że ewangelizacja w Azji Mniejszej i następnie w Macedonii oraz Achai pochodzi z tego samego okresu działalności misyjnej.

Czas tzw. Soboru Jerozolimskiego

Jak zaznaczyliśmy na wstępie, interesuje nas rok i moment w misji Pawła wydarzenia opisanego w Ga 2, 1-10 i nazywanego Soborem Jerozolimskim. Przedstawione argumenty zostaną zaczerpnięte z Ga (i innych pism apostoła) oraz uzupełnione (w drugiej kolejności) informacjami z Dz.

⁸ J. Knox, *Chapters in a Life of Paul*, New York 1950, s. 68 nn.; G. Lüdemann, *Paul Apostle to the Gentiles. Studies in Chronology*, London 1984, s. 141-157; R. Jewett, *A Chronology of Paul's Life*, Philadelphia 1979, s. 84, 86; J. Murphy-O'Connor, *Pauline Missions before the Jerusalem Conference*, RevBib 89/1982, s. 89; tenże, *Paul. A Critical Life*, Oxford 1996, s. 130 nn.

⁹ G. Lüdemann, *Paul Apostle to the Gentiles*, s. 262.

¹⁰ Tamże, s. 63-64.

¹¹ Zob. J. Murphy-O'Connor, *Pauline Missions*, s. 81 nn.; W. Rakocy, *Datacja pierwszej misji Pawła w Koryncie*, RocznTeol 49(2002), z. 1, p. 4.

Rok Soboru

Pierwszą przesłanką pozwalającą ustalić rok Soboru są informacje zawarte w Ga 1, 18 i 2, 1. Analiza powyższych danych¹² prowadzi do wniosku, że trzy i czternaście lat należy sumować, co daje siedemnaście lub szesnaście lat (według obliczania czasu w starożytności). Wniosek ten zawęży możliwe lata drugiej wizyty w Jerozolimie na Soborze do okresu od 50 do 52 r.¹³ Z powyższych trzech lat należy wykluczyć rok 50, ponieważ na jego początku apostoł przybył do Koryntu, który opuścił z końcem lata 51 r.¹⁴ Jako możliwy pozostaje koniec 51 i 52 r.

Wcześniejsze lata, jako czas Soboru, wydają się niemożliwe. Przybycie Pawła do Koryntu poprzedziła misja, która doprowadziła go m. in. przez Galację, Myzję, Macedonię do Achai. Minimalny czas, jaki zajęła mu powyższa działalność to dwa lata, chociaż bardziej prawdopodobne są trzy lata¹⁵. W takim razie Paweł rozpoczął podróż misyjną, która zawiodła go do Koryntu (zima/wiosna 50 r.) najpóźniej na wiosnę 48 r., a raczej w 47 r. Ten fakt wyklucza datację Soboru w latach 48 i 49, a najprawdopodobniej również w 47 r. Część autorów (zob. wyżej) umieszcza wydarzenie w Ga 2 w tych latach, przyjmując, że czternaście lat należy liczyć od nawrócenia apostoła. Wyznaczanie Soboru w latach od 43 do 46 napotyka jeszcze większe trudności, tzn. prowadzi do przyjęcia zbyt wczesnego nawrócenia Pawła i liczenia czternastu lat od tego wydarzenia. Kolokacja Soboru w latach czterdziestych wydaje się mało prawdopodobna (nawet niemożliwa), mógł się on odbyć najwcześniej po zakończeniu misji w Koryncie, czyli z końcem 51 r.

Stawiamy teraz pytanie o *terminus ad quem* spotkania Pawła z apostołami w Ga 2. Jak ustaliliśmy, wizyta w Jerozolimie mogła się odbyć również w 52 r. Przyjęcie lub wykluczenie takiej możliwości zależy od tego, kiedy rozpoczęła się podróż misyjna, która doprowadziła Pawła do Efezu, następnie do ponownej wizyty w Macedonii i Koryncie¹⁶

¹² Zob. W. R a k o c y, *Lata wizyt Pawła w Jerozolimie*, p. 89-94.

¹³ Punkt rozpoczęcia w czasie informacji w Ga stanowi ucieczka Pawła z Damaszku w 37 r. *Tamże*, p. 94-96.

¹⁴ T e n ż e, *Datacja pierwszej misji Pawła w Koryncie*, p. 3.

¹⁵ *Tamże*, p. 4.

¹⁶ Poświadczona przez Listy: 1 Kor 16, 8; 2 Kor 2, 12-13 i 7, 5 nn.; Rz 15, 25 nn. Taką kolejność powyższych Listów i wskazanych w nich miejsc przebywania Pawła potwierdza m. in.

(zwana na podstawie Dz trzecią). W tym miejscu odwołujemy się do wcześniejszego studium, gdzie wykazaliśmy, że misja w Efezie zakończyła się w 55 r.¹⁷ Skoro trwała ona ok. trzech lat, musiała się zacząć w 52 r. Najbardziej prawdopodobnym okresem podjęcia nowej inicjatywy misyjnej wydaje się wiosna. Skoro wcześniejsza podróż misyjna zakończyła się u schyłku lata 51 r., Paweł planował nową prawdopodobnie z początkiem następnego roku. Zeby dotrzeć do Efezu przed zimą 52 r.¹⁸, potrzebował na przebycie lądem¹⁹ trasy ponad 1000 km i odwiedzanie założonych tam wspólnot minimum kilka miesięcy, pół roku; zatem najpóźniej musiał wyruszyć w drogę do Efezu z końcem wiosny, tj. w maju/czerwcu. Jedyny możliwy termin Soboru w 52 r. to wiosna.

Na podstawie informacji w Ga 2, 1 i daty ucieczki Pawła z Damaszku²⁰ najbardziej prawdopodobnym czasem Soboru jest 51 r. Wiosna 52 r. wydaje się przypuszczalnym okresem rozpoczęcia nowej inicjatywy misyjnej. Skoro apostoł opuścił Korynt z końcem lata 51 r., miał wystarczająco dużo czasu na to, aby udać się tego samego roku do Jerozolimy. Wizyta w stolicy Judei nie zrodziła się z przymusu, ale była dobrowolna (Ga 2, 2)²¹. Na podstawie powyższych przesłanek dochodzimy do wniosku, że najbardziej odpowiednim czasem Soboru Jerozolimskiego są ostatnie miesiące 51 r. W dalszej części artykułu przytoczymy kolejne argumenty i określimy dokładniej jego czas.

Kolokacja Soboru w misji Pawła

Powyższy wniosek, do jakiego doszliśmy na podstawie informacji w Ga 1, 18 i 2, 1 oraz daty ucieczki Pawła z Damaszku, jest sprzeczny z umiejscowieniem Soboru według Dz po pierwszej a przed drugą wyprawą misyjną; Kościoły Galacji (16, 6) powstały w Dz po Soborze (15, 1 nn.). Ten odbył się jednak – naszym zdaniem – nie

stan, w jakim znajduje się zbiórka na rzecz braci w Judei: rozpoczęta w 1 Kor (16, 1-3), bliska zakończenia w 2 Kor (8-9) i zakończona w Rz (15, 25).

¹⁷ W. R a k o c y, *Czas powstania Drugiego Listu do Koryntian* (w druku).

¹⁸ Najpóźniejszy termin, aby móc mówić o trzech latach w Efezie.

¹⁹ Opis Dz w tym miejscu (18, 23 i 19, 1) wydaje się wiarygodny historycznie, ponieważ przy podróży w kierunku zachodnim wiały niesprzyjające wiatry morskie (zob. np. Dz 27, 3-8).

²⁰ Zob. W. R a k o c y, *Lata wizyt Pawła w Jerozolimie*.

przed, ale po powstaniu wspólnot w Galacji, Myzji, Macedonii i Achai (druga podróż misyjna). Przystępujemy do przedstawienia argumentów z Listów Pawła, które przemawiają za umiejscowieniem Soboru po misji w powyższych regionach. Wykazanie, że wizyta w Jerozolimie miała miejsce po tym, co nazywamy drugą podróżą misyjną wymaga przedstawienia takich informacji z Ga, z których będzie wynikać, że założenie wspólnoty dokonało się wcześniej niż miał miejsce Sobór.

1. Pierwszą rację za tym, że wspólnoty Galacji powstały przed Soborem stanowi opis drugiej wizyty Pawła w Jerozolimie w Ga 2, 1-10. Uznajemy tu ogromny wkład Lüdemanna²², do którego się odwołujemy. Badając najpierw tradycję i redakcję Ga 2, 7-8 doszedł on do wniosku, że tradycja zawarta w tych wierszach sięga okresu wcześniejszego niż Sobór w Ga 2. Sytuacja opisana w 2, 9 różni się od tej z ww. 7-8. Lüdemann²³ podaje cztery różnice. W w. 9 nie ma więcej mowy o zestawieniu obok siebie Piotra i Pawła; Paweł ponownie używa imienia Kefas, nie Piotr (ww. 7 i 8), które jest typowe dla niego (por. 1, 18; 2, 9. 11); Paweł i Barnaba występują razem, podczas gdy w ww. 7-8 sam Paweł; Jakub stoi na czele listy apostołów, podczas gdy z ww. 7-8 wynika przywództwo Piotra. Napięcie wywołane różnicami między ww. 7-8 i w. 9 sprawia, że te pierwsze nie mogą pochodzić z tradycji przekazującej porozumienie, do jakiego doszło na Soborze.

Lüdemann²⁴ sugeruje, że tradycja zawarta w ww. 7-8 oddaje sytuację z pierwszej wizyty Pawła w Jerozolimie, gdy spotkał tam Piotra (Ga 1, 18). Dochodzi do wniosku, że jeśli Paweł w Ga 2, 7-8 odwołuje się do tradycji sprzed Soboru i zakłada, że jest ona znana Galatom, to z tego wynika, że wspólnoty Galacji zostały założone przed Soborem²⁵. Uznaje on za niemożliwe, aby tradycje związane z Pawłem sprzed wizyty w Ga 2 były jeszcze w obiegu po niej. Tę opinię potwierdza Murphy-O'Connor²⁶, który stwierdza, że porównanie Ga 1, 18-19 z 2, 9 pokazuje, że Jakub, w miejsce Piotra, stanął na

²¹ Dz 15, 1-3 nie zaprzeczają temu.

²² G. L ü d e m a n n, *Paul Apostle to the Gentiles*, s. 64-71.

²³ *Tamże*, s. 69.

²⁴ *Tamże*, s. 69-70.

²⁵ *Tamże*, s. 70-71.

²⁶ J. Murphy-O'Connor, *Pauline Missions*, s. 76-78.

czele Kościoła w Jerozolimie – tak że w momencie Soboru Kefas nie podejmował już decyzji sam. Dlatego spotkanie z Piotrem, do czego nawiązuje Ga 2, 7-8, nastąpiło przed Soborem, dokładniej w Ga 1, 18. Murphy-O'Connor²⁷ odślania korzyści dla Pawłowej argumentacji wynikające z włączenia wcześniejszej tradycji (ww. 7-8) do opisu Soboru w Ga 2.

Argumentację przedstawioną przez Lüdemanna potwierdza informacja w Ga 2, 5, na którą sam się powołuje²⁸. Tekst stwierdza: „Na żądane przez nich ustępstwo zgoła się nie zgodziliśmy, aby [hina] przetrwała [diameinē] wśród was prawda Ewangelii”. W tłumaczeniach, pod wpływem Łukaszowego opisu założenia Kościołów Galacji po Soborze, nadaje się czasownikowi *diameinē* znaczenie odnoszące się do przyszłości, tzn. że podczas Soboru apostoł stanął w obronie tych, którzy w przyszłości zostaną pozyskani dla Ewangelii, jak np. Galaci. Jedyny poświadczony sens czasownika to „pozostawać”, „kontynuować”²⁹. Wynika z tego, że podczas wizyty u apostołów w Jerozolimie Paweł stanął w obronie istniejącej już wiary Galatów, aby pozostała ona nienaruszona (aby przetrwała), czyli zakłada w 2, 5 jej zrodzenie się przed Soborem. Wspólnoty Galacji istniały zatem już w momencie Soboru³⁰. Jeżeli zostały założone w czasie odpowiadającym tzw. drugiej wyprawie misyjnej, Sobór najszybciej mógł mieć miejsce po niej.

2. Założenie Kościołów Galacji przed wizytą Pawła w Jerozolimie w Ga 2, 1 potwierdza również fakt zabrania przez niego do Jerozolimy Tytusa (w. 1b). Stawiamy pytanie o to, kiedy Tytus mógł zostać pozyskany przez apostoła. Z Listów wynika, że współpracownikami Pawła w momencie zakładania Kościołów w Macedonii i Achai byli Sylwan i Tymoteusz (1 Tes 1, 1; 2 Tes 1, 1; 2 Kor 1, 19). Pozycja Tymoteusza względem Sylwana była drugorzędna, zawsze jest wymieniany po nim. Sylwan musiał być bardziej zasłużony dla Ewangelii (wcześniej pozyskany?). Według Dz (16, 1) Tymoteusz został towarzyszem Pawła na początku misji, która zawiodła go

²⁷ *Tamże*, s. 77-78; por. R. Jewett, *Chronology*, s. 85-86.

²⁸ G. Lüdemann, *Paul Apostle to the Gentiles*, s. 71.

²⁹ Zob. W. Bauer, *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, Chicago-London 1979, s. 186.

³⁰ Tak G. Lüdemann, *Paul Apostle to the Gentiles*, s. 71; por. też R. Jewett, *Chronology*, s. 84; R. N. Longenecker, *Galatians*, WBC 41, Dallas 1990, s. 52-53.

m. in. do Galacji, Macedonii i Achai. Cytowane wcześniej Listy potwierdzają informację z Dz.

Żaden z Listów Pawłowych z okresu tzw. drugiej podróży misyjnej (1-2 Tes) nie wspomina Tytusa a Dz w ogóle o nim nie mówią. Występuje on jako współpracownik Pawła od momentu misji w Efezie (2 Kor 8, 6. 16. 23; 2, 12-13 i 7, 5-9; 12, 18). Z Listów wynika, że względem Tymoteusza zajmował podrzędną pozycję: w odróżnieniu od niego (1-2 Tes; Flp; 2 Kor; Kol; Flm) nigdy nie jest współautorem Pawłowych Listów; rzadziej też w nich występuje (2 Kor i Ga) niż Tymoteusz (1-2 Tes; 1-2 Kor; Flp; Rz; Kol; Flm)³¹. Na podstawie występowania Tytusa w późniejszych Listach (i jego mniejszej roli) mamy prawo sądzić, że przyłączył się on do Pawła później niż Tymoteusz. Jeżeli Tymoteusz został pozyskany (według Dz) na początku drugiej podróży misyjnej (co potwierdzają Listy, zob. wyżej), Tytus nie został współpracownikiem Pawła wcześniej. Gdyby został nim nawet podczas tej samej wyprawy (w jej późniejszym momencie)³², to i tak jego obecność na Soborze w Ga 2 zmusza do jego umiejscowienia po jej zakończeniu. Obecność Tytusa w Ga 2 potwierdza, że opisane tam wydarzenie najwcześniej mogło mieć miejsce po zakończeniu misji w Galacji, Myzji, Macedonii i Achai, czyli po tzw. drugiej wyprawie misyjnej.

3. Za Soborem po misji m. in. w Galacji, Macedonii i Achai przemawia sytuacja, jaka się wytworzyła po rozstaniu się Pawła z Barnabą. 1-2 Tes i 2 Kor 1, 19 potwierdzają informację z Dz 15, 37-40, że podczas powyższej misji nie było przy apostołe Barnaby. Barnaba, przedstawiciel Kościoła w Antiochii, podczas misji opisanej w Dz 13-14 pełnił rolę kierowniczą i uwierzytelniającą ewangelizację (niezależnie od sugerowanej zmiany w 13, 13), co potwierdza fakt, że Paweł do tamtejszych wspólnot nie napisał żadnego listu, nie uznawał ich za własną inicjatywę misyjną. Po rozstaniu z Barnabą misja Pawła utraciła w dużym stopniu mandat Kościoła w Antiochii i mogła budzić zastrzeżenia³³. Wprawdzie zachowała mandat w postaci Sylwana

³¹ Nie uwzględniamy informacji w Listach pasterskich, które są adresowane do jednego i do drugiego, ponieważ są wątpliwości co do ich autentyczności.

³² Wątpliwe, gdyż Tytusa nie było w Koryncie przed doręczeniem tzw. Listu we łzach (por. 2 Kor 7, 14).

³³ Znaczenie Barnaby we wczesnym Kościele potwierdza 1 Kor 9, 6; jego status był porównywalny do innych apostołów, braci Pańskich i Kefasa (w. 5).

(1-2 Tes; 2 Kor 1, 19), ten jednak nie odgrywał wiodącej roli, będąc współpracownikiem Pawła. Nowa sytuacja, jaka się wytworzyła podczas drugiej podróży misyjnej, tłumaczy, dlaczego Paweł postanowił (por. Ga 2, 2) udać się do apostołów w Jerozolimie. Wobec mniejszego poparcia przez Kościół w Antiochii (i ewentualnych obiekcji) postanowił uzyskać uwierzytelnienie swej misji u apostołów.

4. Miejsce tzw. Soboru Jerozolimskiego po misji w Galacji, Myzji, Macedonii i Achai czyni bardziej zrozumiałym rozpoczęcie zbiórki na rzecz ubogich braci w Jerozolimie podczas pobytu w Efezie. W Ga 2, 10 apostołowie polecili Pawłowi i Barnabie, aby pamiętali o ubogich. Autorzy odnoszą to zalecenie do organizowanej jałmużny w 1 Kor 16, 1-3; 2 Kor 8-9 i Rz 15, 25-28³⁴. Jeżeli Sobór odbył się po drugiej podróży misyjnej, zalecenie apostołów w Jerozolimie zostaje wcielone w życie przy najbliższej okazji, tj. podczas misji w Efezie, jak potwierdzają to Listy.

W Ga 2, 10 Paweł przechodzi od mówienia o sobie i Barnabie (1 os. l. mn.) w w. 10a do mówienia tylko o sobie (1 os. l. poj.) w w. 10b. Lüdemann³⁵ dochodzi do wniosku, że Ga 2, 10 należy rozumieć jako oddzielną inicjatywę Pawła i Barnaby: pierwszy podjął się organizowania pomocy wśród swych wspólnot, drugi – we wspólnocie antiocheńskiej. Zmiana osoby w w. 10b sugeruje zatem, że Paweł wcielił w życie to zalecenie, prowadząc niezależną od Barnaby misję³⁶. Lüdemann³⁷ odrzuca nawiązanie w Ga 2, 10 do Dz 11, 29-30 i 12, 25 na podstawie informacji w Ga, że apostoł nie odwiedził Jerozolimy między pierwszą (1, 18) a drugą wizytą (2, 1). Trzeba jednak pamiętać, że w Ga Pawłowi chodzi – przy obronie własnego autorytetu – o wizyty, podczas których spotkał apostołów. Nie można jednoznacznie wykluczać historyczności wizyty w Dz 11, chociaż na pewno wydaje się dziwne, by będąc w Jerozolimie z Barnabą nie spotkał się z apostołami.

5. Obecność Barnaby na Soborze (Ga 2, 1) stanowi jedyną trudność w lokalizacji wizyty w Jerozolimie po tzw. drugiej podróży mi-

³⁴ Zob. np. F. M u s s n e r, *Der Galaterbrief*, HTKNT 9, Freiburg 1974, s. 124 nn.; H. D. B e t z, *Galatians*, Philadelphia 1979, s. 101-103; G. L ü d e m a n n, *Paul Apostle to the Gentiles*, s. 77-80; R.N. L o n g e n e c k e r, *Galatians*, s. 59-60.

³⁵ G. L ü d e m a n n, *Paul Apostle to the Gentiles*, s. 80.

³⁶ Por. H.D. B e t z, *Galatians*, s. 102.

³⁷ G. L ü d e m a n n, *Paul Apostle to the Gentiles*, s. 77-78.

syjnej. Jak stwierdziliśmy, Barnaby nie było przy Pawle podczas tej misji. W takim razie musieli ponownie się spotkać, ale w którym momencie? Najszybciej nastąpiło to po zakończeniu podróży misyjnej: na Cyprze (tam udał się Barnaba – Dz 15, 39), gdzie Paweł zatrzymałby się w drodze powrotnej, w Jerozolimie czy może w Antiochii? Na podstawie Ga 2, 1 należy wykluczyć spotkanie w Jerozolimie; spotkanie na Cyprze jest wątpliwe, ponieważ Paweł musiałby się tam zatrzymać i mieć wyraźną intencję odszukania Barnaby. Najbardziej prawdopodobne jest spotkanie w Antiochii, gdyż stanowiła ona bazę misyjną obydwu apostołów: opuszczając Korynt Paweł przybył do Antiochii, gdzie z Cypru wrócił również Barnaba. Ponowne spotkanie Pawła z Barnabą sugeruje 1 Kor 9, 6.

Ga nie informuje, skąd Paweł i Barnaba udali się do Jerozolimy; mówią o tym natomiast Dz. Murphy-O'Connor³⁸ przypisuje Dż większą niż Ga (2, 2) wiarygodność historyczną w tym, co dotyczy przyczyny Soboru: Paweł i Barnaba udali się do Jerozolimy, ponieważ zostali wybrani jako część delegacji (Dz 15, 1 nn.); przyjmuje też, że miejscem, z którego wyruszyli, była Antiochia. Ga mówi tylko, że po Soborze wrócili do Antiochii (2, 11-14).

Zdaniem Lüdemanna³⁹ konflikt między Piotrem i Pawłem w Antiochii miał miejsce przed Soborem i stał się bezpośrednią przyczyną udania się Pawła i Barnaby do Jerozolimy. W związku z tym podaje racje za tym, że zdarzenie w Antiochii, opisane w Ga 2 po Soborze, miało miejsce przed nim. Ustawienie wydarzeń niezgodnie z ich historyczną kolejnością jest dopuszczalne w części zwanej w retoryce grecko-rzymskiej *narratio*⁴⁰. Mimo to propozycja Lüdemanna nie wytrzymuje krytyki. Murphy-O'Connor⁴¹ zwraca uwagę na to, że w takim razie Paweł i Barnaba musieliby podczas Soboru występować przeciw sobie, Barnaba przeszedł bowiem na stronę Piotra (por. 2, 13); tymczasem Paweł i Barnaba reprezentują to samo stanowisko (w. 9); ponadto, problemem poddanym pod dyskusję było obrzezanie nawracających się pogan, a nie prawo związane z pokarmami.

Opierając się na przedstawionych racjach stwierdzamy, że Paweł po zakończonej tzw. drugiej podróży misyjnej przybył do An-

³⁸ Murphy - O' Connor, *Paul*, s. 133.

³⁹ G. Lüdemann, *Paul Apostle to the Gentiles*, s. 75-77.

⁴⁰ Ga 1, 12-2, 14 stanowi *narratio* (zob. H.D. Betz, *Galatians*, s. 16-18. 57 nn.).

⁴¹ Murphy - O' Connor, *Paul*, s. 132.

tiochii⁴², gdzie spotkał Barnabę; następnie obaj udali się do Jerozolimy na Sobór, skąd powrócili znowu do Antiochii; wówczas miał miejsce konflikt z Piotrem (i ponowne rozstanie się z Barnabą⁴³). Jeżeli wcześniej doszło między Pawłem i Barnabą do sporu (bliżej nieznany powód), ten drugi – udając się z nim na Sobór – podzielał w pełni zasady, na jakich Paweł – po rozstaniu się z nim – prowadził misję wśród pogan. To mogło być również powodem niezbyt przychylnego stosunku do Barnaby, co kryje się za stwierdzeniem w 1 Kor 9, 6, gdzie, pomimo że uznaje się dużą rangę w Kościele jego i Pawła, obaj – w odróżnieniu od pozostałych apostołów – są inaczej traktowani. W Antiochii, po zdarzeniu w Ga 2, 11-14, Paweł rozstał się również z tamtejszą wspólnotą⁴⁴. Konflikt z Piotrem stanowi wystarczającą ku temu podstawę. Takie rozstanie odpowiada tylko okresowi po drugiej podróży misyjnej, gdzie przy Pawle nie ma już Sylwana, wysłannika Kościoła w Jerozolimie.

Zdarzenie w Ga 2, 11-14, mające miejsce po Soborze, dowodzi, że tzw. dekret (por. Dz 15, 22-30) powstał później⁴⁵. Konflikt między Pawłem i Piotrem wydaje się niemożliwy, jeżeli byłby on już w mocy. Nasuwa się też dodatkowy wniosek: między Soborem a zdarzeniem w Antiochii upłynął krótki czas.

Przedstawione argumenty przemawiają za usytuowaniem tzw. Soboru Jerozolimskiego, o którym mówi Ga 2, po misji w Galacji, Myzji, Macedonii i Achai a przed pobytem w Efezie, czyli – odwołując się do Dz – między drugą a trzecią podróżą misyjną. Ten wniosek jest w zgodzie z ustalonym wcześniej rokiem Soboru, tj. 51, który to rok jest czasem zakończenia tzw. drugiej podróży misyjnej⁴⁶.

Ga 2, 1-10 = Dz 18, 22?

Ustalenie, że wydarzenie w Ga 2 miało miejsce przed misją w Efezie, każe postawić pytanie o to, czy Dz zawierają jakiś ślad

⁴² Czy bezpośrednio z Koryntu lub *via* Jerozolima zostanie rozstrzygnięte dalej.

⁴³ Nie na skutek nieporozumienia, lecz w wyniku prowadzenia niezależnych misji, co potwierdza proponowana przez Lüdemanna interpretacja Ga 2, 10.

⁴⁴ Murphy - O' Connor, *Paul*, s. 145.

⁴⁵ Zob. W. Rakocy, *Tak zwany Sobór Jerozolimski wyrazem troski o jedność pierwotnego Kościoła*, Roczn. Teol. 43(1996), z. 1, s. 139-148.

⁴⁶ W. Rakocy, *Datacja pierwszej misji Pawła w Koryncie*, p. 3 i 4.

(z tego okresu) podróży Pawła do Jerozolimy i wizyty z apostołami oraz o rolę opisu w rozdz. 15.

Dz 18, 18-23 informują, że między misją w Koryncie a Efezie Paweł udał się do Judei (Cezarei), a stamtąd do Antiochii. W tekście nie ma mowy o Jerozolimie⁴⁷. Za tym, że Kościół, który Paweł odwiedził w w. 22, to wspólnota jerozolimska, przemawia *anabas* (względem Cezarei) i *katebē* (względem Antiochii). Apostoł udał się zatem do ośrodka położonego wyżej względem dwóch wymienionych, czyli do Jerozolimy.

Chociaż powyższy wniosek nie budzi wątpliwości wśród autorów, mimo to nasuwa pytanie: dlaczego Łukasz nie mówi wprost o Jerozolimie? Wytlumaczenie, że autor Dz jest bardzo zwięzły⁴⁸, nie zadowala. Lüdemann⁴⁹ studiując tradycję i redakcję Dz 18, 18-23 wykazuje, że ww. 22-23 pochodzą z tradycji. Gdyby bowiem wizyta w Jerozolimie, o której mowa w w. 22, była Łukaszową redakcją, wtedy z pewnością autor Dz nie uciekałby się do aluzji, lecz wyraziłby się jasno; dokładniej, informacja w w. 22 pochodzi z niezależnej, skróconej tradycji⁵⁰.

Lüdemann⁵¹ na podstawie analizy języka i treści dochodzi do wniosku, że podróże Pawła do Jerozolimy w Dz 11 i 15 zostały stworzone przez Łukasza. Jeżeli można się zgodzić co do wyników badań dotyczących języka, trudno przyjąć w przypadku Dz 15 stwierdzenie, że jedyna zbieżność między tym tekstem a Ga 2 to fakt, że Paweł i Barnaba udają się razem do Jerozolimy⁵². Przedstawione z kolei przez niego różnice są zbyt słabe, aby przeważać nad analogiami. Lüdemann⁵³ ma natomiast rację, że tekst Dz 15 jest mocno umotywowany teologicznie, stanowiąc przejście od misji Kościoła jerozolimskiego i antiocheńskiego do samodzielnej misji Pawła. Od Dz 15 nie mówi się już o działalności Jakuba i Piotra, ale również Barnaby. Dlatego tzw. Sobór Jerozolimski przed samodzielną misją Pawła w Dz należy uznać za koncepcję Łukasza. We-

⁴⁷ Jerozolima jest wprowadzana do tekstu przez tłumaczy, którzy w ten sposób interpretują w. 22.

⁴⁸ E. H a e n c h e n, *Acts*, s. 548.

⁴⁹ G. L ü d e m a n n, *Paul Apostle to the Gentiles*, s. 144-147.

⁵⁰ *Tamże*, s. 148-149.

⁵¹ *Tamże*, s. 13-14, 149-152. Co do tej w Dz 11, zob. też R. J e w e t t, *Chronology*, s. 91.

⁵² Zob. inne zbieżności w: W. R a k o c y, *Tzw. Sobór Jerozolimski*, s. 143.

⁵³ G. L ü d e m a n n, *Paul Apostle to the Gentiles*, s. 151-152.

dług 1-2 Tes Paweł podczas ewangelizacji Macedonii (tym samym i innych regionów tej podróży) prowadził misję pod patronatem Antiochii⁵⁴. Umieszczenie w Dz Soboru przed drugą wyprawą misyjną ma dać do zrozumienia, że wątpliwości co do Pawłowego przepowiadania Ewangelii zostały rozwiane u samych początków, tj. przed samodzielną/niezależną misją apostoła.

Zdaniem Lüdemanna⁵⁵ historycznym miejscem wizyty w Ga 2, 1-10 są Dz 18, 22: przemawia za tym fakt, że etapy misji Pawła wymienione przed Dz 18, 22 odpowiadają miejscom między pierwszą (Ga 1, 18) a drugą wizytą (2, 1), znanym z Listów. Wizytę Pawła w Jerozolimie przed misją w Efezie, o której jest mowa w Dz 18, 22, należy uznać za historyczną. Bez odpowiedzi pozostaje tylko pytanie, dlaczego Łukasz tak niejasno, tj. aluzyjnie, mówi o wizycie w Jerozolimie. Nie mógł nie wiedzieć, że chodzi o tę wspólnotę, ponieważ taki wniosek narzuca się nawet dzisiejszemu odbiorcy tekstu. Jeżeli, jak wykazuje Lüdemann, skrócił przejętą tradycję, dlaczego nie pozostawił nazwy miasta, względnie jeżeli jej nie było w przejętej tradycji, dlaczego nie wprowadził podczas preredagowywania przekazu – tym bardziej że jest zainteresowany wizytami Pawła w Jerozolimie⁵⁶. Naszym zdaniem – skoro z racji teologicznych umieścił wcześniej w narracji wizytę na Soborze – nie chciał akcentować historycznego momentu tej wizyty oraz pewnej zależności Pawła od Kościoła w Jerozolimie, kiedy ten prowadzi już w Dz samodzielną misję.

Dopiero teraz możemy określić dokładniej *itinerarium* Pawła po zakończonej misji w Koryncie. Dz 18, 21-23 przedstawiają trasę, według której Paweł nie mógł spotkać Barnaby w Antiochii, gdyż nie ma mowy o ponownym udaniu się do Jerozolimy i powrocie do Syrii; takie spotkanie w Jerozolimie i na Cyprze zostało już wcześniej wykluczone. Skoro według wcześniejszej analizy miało ono miejsce w Antiochii, rozwiązania problemu należy szukać w redakcji Dz 18, 22-23. Przedstawiona tam trasa nie odpowiada w pełni rzeczywistemu *itinerarium*, ze względu na wcześniejsze umieszczenie Soboru w Dz budzi podejrzenia o jej preredagowanie. Istnieją

⁵⁴ J. Murphy - O' Connor, *Paul*, s. 95-96. 131. Chociaż – jak już stwierdziliśmy – nie w takim stopniu, jak przed rozstaniem z Barnabą.

⁵⁵ G. Lüdemann, *Paul Apostle to the Gentiles*, s. 149-156.

⁵⁶ Nawet stworzył, zdaniem niektórych autorów, te w Dz 11 i 15.

dwa scenariusze: 1) Paweł z Koryntu udał się najpierw do Jerozolimy, stamtąd do Antiochii, gdzie spotkał Barnabę, 2) z Koryntu udał się bezpośrednio do Antiochii. Za pierwszym rozwiązaniem przemawia szczegółowa informacja o Cezarei w Dz 18, 22a⁵⁷; za drugim to, że tamtejszy Kościół legitymował nadal do pewnego stopnia misję apostoła. Pierwszy wariant nie wyklucza drugiego, ale znajduje większe uzasadnienie.

Przyjmujemy, że pierwszy scenariusz jest bliższy faktycznemu stanowi rzeczy. Przy drugim wariantcie: że z Koryntu Paweł przybył bezpośrednio do Antiochii, zamiar udania się do Jerozolimy do apostołów mógł się zrodzić w Antiochii (tak Dz 15), a nawet już w Koryncie. Założenie, że z Koryntu Paweł przybył najpierw do Jerozolimy wyklucza zrodzenie się zamiaru wizyty u apostołów jeszcze w stolicy Achai – Paweł wyjaśniłby bowiem problem przed spotkaniem z Barnabą. Skoro ten scenariusz wydaje się bardziej prawdopodobny, Paweł w momencie wyruszenia z Koryntu planował tylko kurtuazyjne odwiedzenie Kościoła w Jerozolimie. Problem, jaki został rozstrzygnięty podczas Soboru, zrodził się po tej wizycie, tj. dopiero w Antiochii. Chociaż Ga nie stwierdza, skąd udał się z Barnabą do Jerozolimy, Dz 14, 26-15, 4 mówiąc o Antiochii wydają się wiarygodne historycznie.

Podróż z Koryntu do Jerozolimy i następnie do Antiochii przesuwają o kilka tygodni moment Soboru. Jeżeli Paweł wyruszył z Koryntu we wrześniu⁵⁸, wizyta u apostołów w Jerozolimie najszybciej mogła nastąpić w październiku/listopadzie⁵⁹. W zakończeniu stwierdzamy, że tzw. Sobór Jerozolimski odbył się po opuszczeniu przez Pawła Koryntu (tzw. druga podróż misyjna), tj. najwcześniej po połowie października i nie później niż w listopadzie (początek okresu zimowego) 51 r.

Waldemar RAKOCY CM

⁵⁷ Wzmianka o ponownym udaniu się do Jerozolimy z Barnabą zostałaby pominięta w 18, 22-23 z racji przesunięcia Soboru, może się kryć za stwierdzeniem w w. 23a: „Zabawił tam pewien czas...”

⁵⁸ W. R a k o c y, *Datacja pierwszej misji Pawła w Koryncie*, p. 3.

⁵⁹ Za październikiem opowiadają się R. J e w e t t, *Chronology*, s. 100, i J. M u r p h y - O' C o n n o r, *Paul*, s. 28.